

ПРОБЛЕМИ МІЖМОВНОЇ ОМОНІМІЇ
В ЛІНГВОДИДАКТИЧНОМУ АСПЕКТІ (НА ПРИКЛАДІ
ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
СТУДЕНТАМ-ПОЛЯКАМ)

Галина Чуба

Ягеллонський університет

Анотація. Статтю присвячено міжмовним омонімам, тобто словам двох мов, які мають однакову (або близьку) форму, але різняться значенням. Саме міжмовна омонімія стає частою причиною помилок при вивченні мов, особливо близькоспоріднених, як польська та українська. Найчастіше помилки зумовлюють неповні омонімічні пари, тобто такі, які лише частково покриваються у значенні. Лексична подібність таких слів стає причиною інтерференції та переносу з польської мови в українську не лише подібних, але й відсутніх у ній значень. Лексичні помилки, в основі яких лежить неповна міжмовна омонімія, мають стійкий характер, важко піддаються коректі і залишаються у мовленнєвій практиці наших студентів навіть на старших курсах. У статті наведено кілька прикладів таких помилок, запропоновано, як працювати над їх усуненням.

Ключові слова: польсько-українська міжмовна омонімія, мовна інтерференція, мовна помилка, аналіз мовних помилок

Міжмовні омоніми, тобто слова, лексеми двох (чи більшої кількості) мов, які мають однакову (чи генетично близьку) форму, але різняться значенням [Бацевич 2007, с. 115], дедалі частіше стають об'єктом вивчення лінгвістів. Попри понад столітнє вивчення цього явища як в теоретичному, так і практичному аспектах, багато питань досі залишаються невирішеними, зрештою, сам лінгвістичний статус міжмовної омонімії досі чітко не сформульований [Кіцила 2000, с. 161]. Свідчать про це хоча б дискусії довкола самого терміна *міжмовні омоніми* та його обсягу. У наукових роботах на позначення назв повної або часткової формальної подібності слів різних мов при їх семантичній відмінності використовують різні терміни: *„фальшиві друзі перекладача”*, *оманливі міжмовні подібності*, *міжмовні омоніми*, *міжмовні пароніми*, *міжмовні синоніми*, *міжмовні полісеми*, *помилкові або неповні лексичні паралелі*, *фальшиві еквіваленти*, *псевдоінтернаціоналізми* та ін. [Турчина 2012, с. 123]. Дехто із дослідників віддає перевагу метафоризованим визначенням цього явища (*„лексичні пастки”*, *„зрадливі / підступні слова”*), інші пропонують власні терміни для опису цього явища (*апроксимати*, *тавтоніми*) [Зінкевич-Томанек 2010, с. 178–180] та ін.

Бібліографія праць, присвячених вивченню міжмовної омонімії, зокрема, за останні десятиліття побільшала не на одну сотню позицій, а різномасштабним дослідженням самого явища присвятили свої розвідки чимало провідних європейських лінгвістів. В україністиці також сформувалася власна школа дослідників цієї проблематики (М. Кочерган, Н. Заславська, В. Акуленко, Л. Бублейник, О. Паламарчук, В. Русанівський та ін.). В останні роки з'явилися праці, присвячені українсько-російській, українсько-чеській та українсько-польській, українсько-словацькій омонімії, вийшло кілька лексикографічних праць [Іванець 2006; Кононенко 2008; Кочерган 1997; Čižmárová, Jašková 2013].

Польсько-українська омонімія стала об'єктом детального вивчення лінгвістів недавно. Зокрема, це явище на синхронному і почасти діахронному зрізах проаналізувала спочатку у кандидатській дисертації, а потім у монографії М. Беднаж [Беднаж 2000; Bednarz 2002]. Дослідниця запропонувала такі лексикосемантичні типи польсько-українських омонімічних одиниць (в розрядах іменників та прикметників): 1) повні гомогенні міжмовні омоніми, це, зокрема, омонімічні пари, які або повністю розійшлися у семантиці, як-то, укр. *держава* „апарат політичної влади у суспільстві” – польс. *dzierżawa* „оренда землі”, або позначають референтні сфери і мають спільну внутрішню форму, наприклад, укр. *диван* „рід м'яких меблів” – польс. *dywan* „килим” та ін.; 2) часткові гомогенні омоніми, що виникають у процесі вторинної номінації, вирізняються співвідношенням та ієрархією лексико-семантичних варіантів полісемантичного слова. Дослідниця виділяє кілька типів таких омонімів, зокрема, такі, що виникли в результаті метафоричних, метонімічних та асоціативно-дериваційних перенесень: укр. *туша* „тіло забитої тварини”, „про велике гладке тіло людини” – польс. *tusza* „огрядність”, польс. *tchórz*, крім спільного значення з українським *mxip* „тварина”, має значення „боягуз, страхополох”; поруч значенням „духовий музичний інструмент продовгуватої форми”, спільним для омонімічної пари *труба* – *trąba*, польський відповідник має ще й значення „хобот у слона” та ін. [Беднаж 2000, с. 9–10].

Типологію польсько-українських міжмовних омонімів запропонувала інша дослідниця, І. Кононенко, одна із авторів „Українсько-польського словника міжмовних омонімів та паронімів”. Учена, зокрема, серед омонімічних пар виділила: 1) слова, які розходяться за своїм значенням (або за всіма значеннями, якщо слово полісемічне), наприклад, *чашка* – *czaszka*; 2) слова, які розрізняються лише окремими лексичними значеннями, напр., *сепарація* – *separacja*; 3) слова, які входять до одних лексико-семантичних груп, але позначають різні предмети чи явища, напр., *мотиль* – *motyl*; 4) слова, що розходяться за стилістичними характеристиками *губа* – *gęba* [Кононенко, Співак 2008, с. 6].

Близька спорідненість польської та української мов, часто симетричність мовних систем, без сумніву, полегшує нашим студентам опанування

української, пришвидшує набуття ними правильних комунікативних навичок. Водночас саме мовна подібність та наявність багатьох паралелей стає додатковим (і часто дуже сильним) чинником інтерференції та негативного трансферу з рідної мови. Особливо це стосується вживання частково гомогенних омонімічних пар (за класифікацією М. Беднаж), або українсько-польських міжмовних омонімів, що відрізняються лише окремими лексичними значеннями (другого типу за класифікацією І. Кононенко). Часткова семантична симетрія цих омонімічних пар „присипляє” пильність наших студентів до семантичних нюансів, а накладання окремих лексичних значень стає причиною переносу з рідної мови й інших, відсутніх в українській значень. За нашими спостереженнями, лексичні помилки, в основі яких лежить неповна міжмовна омонімія, мають характер стійких, і, незважаючи на працю над їх усуненням, залишаються у мовленнєвій практиці наших підопічних навіть на старших курсах. Таке явище – присутність у інтермові студента стійкого набору помилок, що важко піддаються корекції, – у лінгводидактиці названо фосилізацією, тобто „замороженням, скам’янінням” [Chomicz-Jung 1992, s. 115–116].

Наведемо кілька прикладів стійких (фосилізованих) помилок із мовлення наших студентів, причиною яких стала часткова семантична асиметрія в українській та польській мовах.

**Високий рівень інтелігенції.* Українська лексема *інтелігенція* має значення „люди розумової праці, що мають спеціальні знання з різних галузей науки, техніки і культури”, її польський корелят лише частково відповідає українському, оскільки позначає ще й „здатність людини думати; інтелект” [Кононенко, Співак 2008, с. 120]. Думаю, дещо відмінне значення від українського вкладають мої студенти у фразу: *Це дуже інтелігентна людина*, оскільки польсь., *inteligentny* – це насамперед „той, хто володіє інтелектом, виявляє інтелект, розумний”, тоді як по-українському це також „властивий інтелігентові, інтелігенції”. Семантичні нюанси, не завжди усвідомлювані нашими студентами відрізняють польсь. *To bardzo sympatyczny facet* та укр. *Він дуже симпатичний хлопець*, оскільки спільного для обох мов значення „який викликає симпатію, прихильне ставлення до себе”, український відповідник має ще невластиве для польської мови значення „приємний, милий, привабливий”.

**Актуальні потреби.* Крім спільного для обох мов значення „важливий, істотний для певного часу, який відповідає найважливішим вимогам і потребам сучасності”, в польській мові слово *aktualny* вживається також в значенні „дійсний”, „теперішній, наявний” [Кононенко, Співак 2008, с. 17].

**Недавно артист помер* (йшлося про Єжи Новосільського) – у польській мові значення слова *artysta* ширше і, крім двох спільних з українською значень „той, хто публічно виконує твори мистецтва (актор, співак, музикант)” та „той, хто досяг високої майстерності в будь-якій галузі,

митець”, вживається ще й в значенні „той, хто працює в царині образотворчого мистецтва” [Кононенко, Співак 2008, с. 20].

**Я недавно закінчив курс пілотів.* Слова *пілот* – *pilot* в обох мовах полісемантичні і значною мірою покриваються, зокрема, у значенні „льотчик, той, хто керує літальним апаратом”. Водночас польсь. *pilot* – це також „гід, провідник, який супроводжує екскурсії, опікується ними” [Кононенко, Співак 2008, с. 204].

**Я не був сьогодні на лекціях. Зустрінемося після лекцій. У школі я любив лекції з історії. Відробити лекції замість: Я не був сьогодні на заняттях. Зустрінемося після занять. У школі я любив уроки історії. Зробити домашнє завдання.* Якщо в українській мові *лекція* – це насамперед „усна подача навчального предмета викладачем у вищому або середньому спеціальному навчальному закладі, публічне читання на певну тему”, то у польській мові слово *lekcja* має й інші, відсутні в українській, значення: „навчальне заняття; урок”, „домашнє завдання” [Кононенко, Співак 2008, с. 148].

**Я хіба сьогодні до тебе не прийду.* Одна із найстійкіших помилок в українськомовній практиці польських студентів, зумовлена семантичною асиметрією омонімічної пари *хіба* – *chyba*. Український корелят, хоча й перетинається в частині значень із польським омофоном, проте в модальному значенні, яке б відповідало українському *мабуть, певно*, не вживається [Кононенко, Співак 2008, с. 291].

Підступність міжмовних омонімів в процесі вивчення іноземної мови виявляється й у тому, що навіть при семантичній відповідності слів в обох мовах, їхня сполучуваність в кожній з них може бути різною. Наприклад, польській лексемі *sposób*, значення якої в основному відповідає українській *спосіб*, властива при цьому інша валентність, що й призвело до таких помилок у мовленні наших студентів: **робити на французький спосіб* – польсь. *na francuzki sposób*, по-українськи „робити на французький манер, лад”, **робити в інший спосіб* – польсь. *w inny sposób*, укр. „по-іншому”, **не спосіб зробити, запам’ятати* – польсь. *nie sposób zrobić, zapamiętać*, укр. „неможливо зробити, запам’ятати”.

Міжмовна омонімія, особливо при вивченні близькоспоріднених мов, як-то польської та української, стає головною причиною помилок в українському мовленні польських студентів. Їх усунення вимагає тривалої праці, частих повторень, спеціально підібраних вправ. Мета викладача – розбудити „семантичну пильність” студентів, виробити у них навички критичного ставлення до часто зрадливої мовної подібності, загострити увагу до „лексичних пасток”. Варто спеціально пропрацювати найчастіші помилки, вказавши відмінності у вживанні омонімічних відповідників у кожній із мов. Добрі результати, особливо на початковому та середньому рівнях (A1-B2) дають вправи на переклад. Для студентів-філологів варто підготувати окремий спецкурс, де б детально висвітлювалися проблеми міжмовної семантичної асиметрії та лексичної інтерференції джерелом якої є міжмовні омоніми

[Турчина 2012, с. 126]. Як показує досвід, відповідно організований навчальний процес, правильно підібрані вправи, заострення уваги до цієї проблеми дозволяє нашим студентам набути навички правильного українського слововживання та зробити їх автоматичними.

ЛІТЕРАТУРА

- Бациевич Ф., 2007. *Словник термінів міжкультурної комунікації*, Київ.
- Беднаж М.А., 2000. *Польсько-українська міжмовна омонімія* : автореф. дис. на здобуття канд. філол. наук: спец. 10.02.17 „Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство”, Київ.
- Зінкевич-Томанек Б., 2010. *Українсько-польські неповні лексичні паралелі як причина інтерференції*, „TeKa Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych”, t. 5, s. 177–184.
- Іванець Т., 2006. *Схожі, але нетотожні. Словник міжмовних омонімів та паронімів (за матеріалами української та російської мов)*, Вінниця.
- Кіцила Л., 2000. *Деякі теоретичні проблеми дослідження омонімії в слов'янському мовознавстві*, в: „Проблеми слов'язнавства”, вип. 51, с. 159–166.
- Кононенко І., Співак І., 2008. *Українсько-польський словник міжмовних омонімів і паронімів*, Київ.
- Кочеган М., 1997. *Словарь русско-украинских межъязыковых омонимов („ложные друзья переводчика”)*, Москва.
- Турчина А., 2012. *Лексична міжмовна омонімія у слов'янських мовах*, в: „Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського”, вип. 17, с. 121–126.
- Bednarz M., 2002. *Polsko-ukraińska homonimia językowa*, Opole.
- Chomicz-Jung K., 1992. *System języka – konstrukt intelektualny czy rzeczywistość; spojrzenie dydaktyka (na przykładach z nauczania fonetyki w szkole wyższej)*, в: *Gramatyka – konstrukt intelektualny czy rzeczywistość: glottodydaktyczne implikacje tej alternatywy*, Warszawa, s. 115–116.
- Čižmárová M., Jašková A., 2013. *Ukrajinsko-slovenská homonymia. Slovník ukrajinsko-slovenských medzijazykových homonym*, Prešov.

INTERLINGUAL HOMONYMYS IN LINGUODIDACTIC ASPECT (TEACHING UKRAINIAN TO POLISH STUDENTS)

Summary. The article focuses on interlingual homonyms, i.e. the words which have the same or a similar form in both languages, but differ by meaning. The phenomenon of homonymy often becomes a reason in multiplying mistakes in the process of learning a foreign language, especially in case of closely related languages like Polish and Ukrainian. Frequently, the mistakes occur with incomplete homonymic pairs, i.e. those which do not fully coincide in meaning. The lexical similarity of such pairs becomes the reason of language interference as well as replacement of meanings which do not exist in Ukrainian. This type of mistakes has a tendency to become long-lasting (or even permanent) and typical for the students at the advanced levels of language learning. The author provides examples of such mistakes and ways of dealing with them in class.

Key words: Polish-Ukrainian interlingual homonymy, language interference, language mistake, analysis of language mistakes